

OCHRONA
STRONY SŁABSZEJ
STOSUNKU PRAWNEGO

Księga jubileuszowa
ofiarowana

Profesorowi Adamowi Zielińskiemu

OCHRONA
STRONY SŁABSZEJ
STOSUNKU PRAWNEGO

Księga jubileuszowa
ofiarowana

Profesorowi Adamowi Zielińskiemu

redakcja naukowa
Maria Boratyńska

Publikacja dofinansowana przez Naczelny Sąd Administracyjny oraz Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warszawskiego

Wydawca
Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący
Ewa Fonkowicz

Opracowanie redakcyjne
Beata Wawrzyńczak-Jędryka

Projekt okładki i układ typograficzny
Marta Baranowska

Łamanie
„Littera” Maria Beata Wawrzyńczak-Jędryka

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN: 978-83-264-9353-9

Wydane przez:
Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Professor Adam Zieliński

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA / 5

ŻYCIORYS JUBILATA / 13

BIBLIOGRAFIA PRAC PROFESORA ADAMA ZIELIŃSKIEGO / 15

ROZWAŻANIA OGÓLNOSYSTEMOWE

- Sławomira Wronkowska, *Kilka uwag o odpowiedzialności za prawo* / 29
- Irena Lipowicz, *Prawo administracyjne – możliwości i potrzeby lepszej ochrony praw człowieka* / 39
- Tomasz Giaro, *Najstarszy system prywatnoprawnej ochrony słabszego* / 55
- Ewa Łętowska, *Wirtualizacja sądowej ochrony słabszych* / 73
- Marek Safjan, *Dylematy wyższego standardu ochrony praw podstawowych a tożsamość konstytucyjna* / 93
- Kamil Zaradkiewicz, *Wolność „słabszego” do samookreślenia gospodarczego w świetle art. 76 Konstytucji RP* / 113
- Beata Janiszewska, *TARCZA – NIE MIECZ. Refleksje o współczesnych uwarunkowaniach stosowania art. 5 k.c.* / 147
- Mateusz Grochowski, *Venire contra factum proprium a zaufanie i „słabość sytuacyjna”* / 171
- Józef Frąckowiak, *Jednostka organizacyjna jako adresat norm prawa prywatnego* / 189
- Aleksander Chłopecki, *Charakter człowieka a przepisy prawa* / 199
- Katarzyna Grzybczyk, *Nowy typ konsumenta w kulturze konwergencji* / 207

POSTĘPOWANIE ADMINISTRACYJNE

Jan Paweł Tarno, *Nadużywanie prawa do skargi kasacyjnej przez organy administracji publicznej* / 225

Zbigniew Kmiecik, *Skarżący w postępowaniu administracyjnym – słabsza strona stosunku prawnego?* / 239

PRAWO KARNE

Zbigniew Jędrzejewski, *Kilka uwag na temat relacji między prawem karnym i prawem cywilnym na płaszczyźnie bezprawności czynu* / 257

Anna Zientara, *Prawnokarna ochrona przed wyzyskiem z art. 304 k.k.* / 281

Magdalena Błaszczuk, *Ochrona interesów prawnych podmiotu odpowiedzialnego posiłkowo* / 293

Anna Walczak-Żochowska, *Czy nadal wolno bić dzieci?* / 309

PRAWO RZECZOWE

Zbigniew Kuniewicz, Katarzyna Malinowska-Woźniak, *Charakter roszczenia o przeniesienie własności urzędzeń przesyłowych – uwagi na tle art. 49 kodeksu cywilnego* / 329

Michał Warciński, *Ustanowienie służebności drogi koniecznej na gruncie zabudowanym* / 339

Maciej Kaliński, *Meandry reprivatyzacji gruntów warszawskich* / 361

Krzysztof Pietrzykowski, *Stosunki majątkowe spółdzielni mieszkaniowej z jej członkami (zagadnienia wybrane)* / 399

PRAWO SPADKOWE

Maksymilian Pazdan, *Zmiany w ukształtowaniu zasad odpowiedzialności za długi spadkowe w prawie polskim* / 421

Renata Świrgoń-Skok, *Ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy za nadmierne zapisy na tle historycznoprawnym* / 433

ZAGADNIENIA ODSZKODOWAWCZE

Konrad Osajda, *Zadośćuczynienie dla osoby najbliższej zmarłego – wątpliwości interpretacyjne już rozstrzygnięte i jeszcze do rozstrzygnięcia* / 449

Zbigniew Banaszczyk, *Model postępowania o odszkodowanie z tytułu niesłusznego skazania, tymczasowego aresztowania lub zatrzymania w kodeksie postępowania karnego a ochrona interesów poszkodowanego* / 469

Leszek Bosek, *Podstawy i zasady odpowiedzialności cywilnej za szkodę wyrządzoną uczestnikowi eksperymentu medycznego – de lege lata i de lege ferenda* / 495

OBOWIĄZKI KONTRAKTOWE

Joanna Kornas, *Zasada i obowiązki lojalności kontraktowej jako standard wykonania zobowiązania (art. 354 k.c.) w orzecznictwie Sądu Najwyższego* / 527

Wojciech J. Kocot, *Przedkontraktowe obowiązki informacyjne przedsiębiorcy w umowach zawieranych z konsumentem przez internet* / 549

Monika Jagielska, *Środki ochrony słabszej strony umowy w umowach zawieranych na odległość (uwagi na tle ustawy z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumentów)* / 581

Marcin Krajewski, *Nowe spojrzenie na niektóre sankcje w prawie umów konsumenckich* / 591

Katarzyna Kopaczyńska-Pieczniak, *„Rękojmia konsumencka” według znowelizowanych przepisów kodeksu cywilnego* / 605

Katarzyna Górecka, *Ochrona konsumenta usług bankowych jako słabszej strony stosunku prawnego na przykładzie wybranych uprawnień* / 625

Karolina Pasko, *Ochrona interesu dłużnika w kontekście prawa odstąpienia od umowy wzajemnej – uwagi prawnoporównawcze* / 641

Jacek Jastrzębski, *Zarzut gry lub zakładu w prawie umów* / 657

PRAWO HANDLOWE

Magdalena Bławat, Alicja Sieczych, *Oplaty półkowe, czyli jak judykatura chroni słabszego przedsiębiorcę (przeгляд orzecznictwa)* / 685

Ewa Rott-Pietrzyk, *Ochrona przedsiębiorcy jako strony słabszej na przykładzie agenta handlowego* / 701

Jarosław Turłukowski, *Ochrona praw akcjonariuszy mniejszościowych a prawa większościowych akcjonariuszy w prawie rosyjskim na tle prawa polskiego – wybrane zagadnienia (w świetle reformy kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej)* / 725

PRAWO AUTORSKIE

Jan Bleszyński, *Koncepcja treści polskiego prawa autorskiego* / 745

Wojciech Machała, *Ograniczenia swobody umów z art. 41 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Realna ochrona twórcy czy jej iluzja?* / 763

POSTĘPOWANIE CYWILNE

Karol Weitz, *Nowe rozwiązania dotyczące ochrony słabszej strony stosunku prawnego w rozporządzeniu Bruksela IA* / 785

Aleksandra Klich, *Prawo dostępu do sądu – rozważania na tle informatyzacji postępowania cywilnego* / 809

Joanna Studzińska, *Prawo czy konieczność posiadania pełnomocnika profesjonalnego dla ochrony strony słabszej w postępowaniu cywilnym. Kilka uwag praktycznych* / 823

Tadeusz Zembrzuski, *Pouczenie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia* / 843

Andrzej Grzegorz Harla, *Normatywne modele protokołowania cywilnych posiedzeń sądowych – uwagi de lege lata i de lege ferenda* / 865

Agnieszka Laskowska-Hulisz, *Zakres kognicji sądu spadku w postępowaniu o wydanie zaświadczenia wykonawcy testamentu* / 885

Kinga Flaga-Gieruszyńska, *Ochrona dobra dziecka w postępowaniu odrębnym w sprawach małżeńskich* / 905

Józef Jagieła, *Ochrona praw osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie, i ubezwłasnowolnionej w sprawach o ubezwłasnowolnienie i o uchylenie albo zmianę ubezwłasnowolnienia (zagadnienia wybrane)* / 921

Andrzej Wach, *Ochrona „słabszej strony” w postępowaniu w sprawach sportowych* / 937

Kazimierz Lubiński, *Środki prawne dla osoby posiadającej z dłużnikiem takie same cechy identyfikacyjne, przeciwko której omyłkowo skierowano egzekucję sądową* / 955

PRAWO PRACY

Ludwik Florek, *Ochrona pracowników jako słabszej strony stosunku pracy* / 981

Joanna May, *Umowy prorogacyjne w sprawach z zakresu prawa pracy* / 993

PRAWO MEDYCZNE

Maria Boratyńska, *Działanie przywilejów lekarskich na niekorzyść pacjenta: gdy etyka zawodowa rozmija się z prawem* / 1009

WYKAZ SKRÓTÓW / 1033

AUTORZY / 1039

PRZEDMOWA

„– Jako rzecznik praw obywatelskich nauczyłem się jednej rzeczy: chronić słabszych.” – to zdanie wypowiedziane przez Profesora podczas Zjazdu Cywilistów w Rzeszowie głęboko zapadło w pamięć niżej podpisanej i przypomniało o sobie przy planowaniu jubileuszu. Koncepcja książki pamiątkowej, jej temat przewodni, zostały nim właśnie zainspirowane. Dobre prawo powinno być właśnie takie, choć sposób określenia osób chronionych nie jest bezdyskusyjny.

Wszechstronny dorobek naukowy Jubilata oraz Jego bujna przeszłość w różnych organach zarówno stosowania, jak i tworzenia prawa, wśród których na pierwszym miejscu wymienia się słusznie funkcję Rzecznika Praw Obywatelskich, sprawiają, że na rzucone hasło odpowiadano zewsząd. Księga pamiątkowa złożona z powstałych opracowań nie jest przez to typową w swym rodzaju: „mieści w sobie najosobliwszą różnorodność” (niczym Ukraina dla Seweryna Goszczyńskiego). Podejmowane tematy reprezentują najróżniejsze gałęzie prawa: karne, administracyjne i cywilne, materialne i procesowe, pracy i spółdzielcze. Ogromna popularność i powszechna sympatia, jaką cieszy się Czcigodny Jubilat, ogarnęły ciepłem i światłem całe przedsięwzięcie oraz (zupełnie niezasłużenie) nas, organizatorów, osobiście. Nigdy chyba nie słyszano jeszcze tylu głosów poparcia i entuzjazmu dla podjętej inicjatywy. Nie nasza w tym zasługa: to Profesor jest człowiekiem wyjątkowym, więc i dedykowana Mu księga musi taka być.

Zbiór rozpoczyna refleksja filozoficzna o czynniku ludzkim w tworzeniu i stosowaniu prawa (Sławomira Wronkowska, *Kilka uwag o odpowiedzialności za prawo*), z zaakcentowaniem szczególnego znaczenia kultury prawnej, która spełnia funkcję naprawczą wobec błędów ustawodawcy oraz zadań sądu konstytucyjnego we wspólnym staraniu o dobre prawo. Dalej Rzecznik Praw Obywatelskich niedawno ubiegłej kadencji wylicza administracyjnoprawne dysfunkcje, uchybienia oraz zaniechania odnoszące się do sytuacji osób niepełnosprawnych i postuluje sposoby ich usunięcia (Irena Lipowicz, *Prawo administracyjne – możliwości i potrzeby lepszej ochrony praw człowieka*). Następnie został przypomniany

historyczny przegląd konkretnych instytucji prawnych mających na celu ochronę osób uważanych podówczas za słabsze (Tomasz Giaro, *Pierwszy system prywatnoprawnej ochrony słabszego*). Kolejne opracowanie, autorstwa pierwszej Rzecznik Praw Obywatelskich, poświęcone jest przejawom nieefektywności w ochronie sądowej, której słabości i dysfunkcje działają jako bariera procesowa dla słabszego uczestnika obrotu (Ewa Łętowska, *Wirtualizacja sądowej ochrony słabszych*). To sprawność ochrony sądowej rzutuje na standard prawnej ochrony. Silniejszy przeciwnik, wklajając słabszego w oszukańczy biznes, liczy, że poszkodowany nie zdoła pokonać ryzyka procesowego ani innych wskazanych tutaj faktycznych przeszkód w dochodzeniu swych praw. W następnej kolejności Marek Safjan analizuje wartość tożsamości konstytucyjnej związanej z określonym systemem prawnym oraz jej wpływ na stosowanie standardu wynikającego z Karty Praw Podstawowych (M. Safjan, *Dylematy wyższego standardu ochrony praw podstawowych a tożsamość konstytucyjna*). Kamil Zaradkiewicz rozważa znaczenie norm konstytucyjnych, w szczególności art. 76 Konstytucji, dla ochrony wymienionych w nim podmiotów. W oparciu o orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego formułuje wniosek, iż owa sfera ochronna stanowi podstawową wolność konstytucyjną, podstawowa zaś wolność słabszego do gospodarczego samookreślenia współkształtuje, a nie zacieśnia, granice wolności działalności gospodarczej (K. Zaradkiewicz, *Wolność „słabszego” do samookreślenia gospodarczego w świetle art. 76 Konstytucji RP*). Beata Janiszewska pisze o aksjologicznej ewolucji stosowania przez sądownictwo klauzuli zasad współżycia społecznego przy rozstrzyganiu o nadużyciu prawa (B. Janiszewska, *Tarcza – nie miecz. Refleksje o współczesnych uwarunkowaniach stosowania art. 5 kodeksu cywilnego*). Mateusz Grochowski przypomniał dawną paremię o ochronie oczekiwań, jakie mogło wywołać określone postępowanie, a któremu zaprzeczyły następnie późniejsze zachowania (M. Grochowski, *Venire contra factum proprium a zaufanie i „słabość sytuacyjna”*). Ujmowaną w ten sposób regułę ochrony uzasadnionego zaufania uważa za użyteczną dla organizowania wielu instytucji i rozumowań oraz jako wzorzec zarówno dla tworzenia, jak też dla stosowania prawa.

O konstrukcji prawnej jednostki organizacyjnej, różnorodnych sposobach rozumienia tego pojęcia oraz sensie zastosowania go w prawie prywatnym wypowiedział się Józef Frąckowiak (J. Frąckowiak, *Jednostka organizacyjna jako adresat norm prawa prywatnego*). Aleksander Chłopecki zakwestionował sens unormowań ustawowych co do cech charakteru u osób aspirujących do pewnych stanowisk na przykładzie m.in. „nieskazitelny charakter” wymaganego od adwokata (A. Chłopecki, *Charakter człowieka a przepisy prawa*). Katarzyna Grzybczyk zaś uznała za problematyczną pozycję słabszego, gdy konsument internetowy ma swój udział

w produkcji lub tworzeniu dóbr kultury, co w istocie czyni go *prosumentem* (K. Grzybczyk, *Nowy typ konsumenta w kulturze konwergencji*).

W części poświęconej prawu administracyjnemu Jan Paweł Tarno wskazuje na nadużywanie prawa do skargi kasacyjnej przez organy administracyjne (J.P. Tarno, *Nadużywanie prawa do skargi kasacyjnej przez organy administracji publicznej*). Przekonuje, że ani przymus adwokacko-radcowski, ani finansowa odpowiedzialność za wynik postępowania nie stanowią faktycznych barier przed zarzucaniem Naczelnego Sądu Administracyjnego skargami oczywiście bezzasadnymi, niepotrzebnie wydłużającymi postępowanie. W związku z tym postuluje, dla wyrównania faktycznych szans, przedsądową wstępną kontrolę zasadności skarg, ale tylko dla tych wnoszonych przez organy administracyjne. Z kolei Zbigniew Kmiecik dokonuje przeglądu uprawnień strony w postępowaniu administracyjnym. Referując w szczególności szeroką formułę postępowania odwoławczego, dochodzi do nieoczekiwanego wniosku, że brak minimalnych wymagań co do treści odwołania oraz jego odformalizowanie działają w istocie na niekorzyść strony (Z. Kmiecik, *Skarżący w postępowaniu administracyjnym – słabsza strona stosunku prawnego?*). Charakter uprawnień strony i sposób ich wykorzystania stawiają pod tytułowym znakiem zapytania jej dotychczas niekwestionowaną słabszą pozycję. Remedium na to zjawisko Autor upatruje we wprowadzeniu merytorycznego charakteru kończących spór rozstrzygnięć administracyjnych.

Opracowania karnistyczne mają w dużej mierze charakter międzygałęziowy. Zbigniew Jędrzejewski poświęcił swoje zasadzie jedności porządku prawnego, tj. jednolitemu ujęciu bezprawności w całym systemie prawa (Z. Jędrzejewski, *Kilka uwag na temat relacji między prawem karnym a prawem cywilnym na płaszczyźnie bezprawności czynu*). Konsekwencje różnic między bezprawnością w prawie karnym i w prawie cywilnym zostały tu pokazane na przykładzie instytucji obrony koniecznej. Anna Zientara rozpatruje znamiona przestępstwa lichwy pod kątem różnic z wyzyskiem w prawie cywilnym oraz z oszustwem na gruncie prawa karnego (A. Zientara, *Prawnokarna ochrona przed wyzyskiem z art. 304 kodeksu karnego*). Postuluje, by regulacje te były stosowane szerzej w świetle coraz bardziej nagminnego wyzyskiwania niedołączonych obywateli, nachodzonych przez oszustów nawet we własnych domach, dobrze zatem, aby je silniej wyakcentować. Anna Walczak-Żochowska powraca do prawnorodzinnego problemu karcenia dzieci i zestawia cywilnoprawny zakaz stosowania kar fizycznych z pozaustawowym karnistycznym kontratypem karcenia (A. Walczak-Żochowska, *Czy nadal wolno bić dzieci?*). Na koniec Magdalena Błaszczuk wskazuje na penalno-cywilistyczny charakter odpowiedzialności posiłkowej osoby trzeciej za grzywnę wymierzoną sprawcy przestępstwa skarbowego, która jest odstępstwem

od zasady indywidualnej i osobistej odpowiedzialności sprawcy za czyn (M. Błaszczyk, *Ochrona interesów prawnych podmiotu odpowiedzialnego posiłkowo*). Zwraca przy tym uwagę na brak przesłanki winy po stronie odpowiedzialnego posiłkowo, co w jej opinii stanowi istotny mankament regulacji.

Część cywilistyczną księgi zdominowały rozważania odszkodowawcze oraz odpowiedzialność przedsiębiorcy wobec konsumenta, nie zabrakło jednak też odniesień do nowych regulacji prawa rzeczowego i spadkowego. Dwoje Autorów omawia roszczenie o przeniesienie własności urządzeń przesyłowych, uznając przepis art. 49 kodeksu cywilnego za ochronny wobec strony słabszej, tj. tego, kto poniósł koszt budowy urządzeń – wszelako do pewnych granic (Zbigniew Kuniewicz, Katarzyna Malinowska-Woźniak, *Charakter roszczenia o przeniesienie własności urządzeń przesyłowych – uwagi na tle art. 49 kodeksu cywilnego*). Michał Warciński rozważa zagadnienie na styku prawa cywilnego i administracyjnego: przeszkodę, jaką dla ustanowienia służebności drogi koniecznej może stanowić istnienie na gruncie potencjalnie obciążonym zabudowy lub wydane już administracyjnoprawne pozwolenie na budowę; proponuje również sposób rozliczeń między stronami (M. Warciński, *Ustanowienie służebności drogi koniecznej na gruncie zabudowanym*). Maciej Kaliński odnosi się do nabierającej coraz większego rozgłosu kwestii reprivatyzacji gruntów warszawskich w ramach porządkowania uchybień spowodowanych tzw. dekretem Bieruta (M. Kaliński, *Meandry reprivatyzacji gruntów warszawskich*). Na styku prawa rzeczowego i prawa zobowiązań Krzysztof Pietrzykowski analizuje majątkowe relacje wewnątrzspółdzielcze. Spółdzielnia mieszkaniowa jest przedsiębiorcą, a jej członkowie są konsumentami w zakresie zawieranych ze spółdzielnią umów o budowę lokali, o ustanowienie spółdzielczych praw do lokali (prawa lokatorskiego i prawa odrębnej własności lokalu) i o przekształcenie prawa lokatorskiego albo własnościowego w prawo odrębnej własności lokalu [K. Pietrzykowski, *Stosunki majątkowe spółdzielni mieszkaniowej z jej członkami (zagadnienia wybrane)*]. Prawo spadkowe reprezentowane jest przede wszystkim przez omówienie ostatniej nowelizacji kodeksu cywilnego, redukującej odpowiedzialność za długi spadkowe na zasadach ogólnych do wartości stanu czynnego spadku (Maksymilian Pazdan, *Zmiany w ukształtowaniu zasad odpowiedzialności za długi spadkowe w prawie polskim*). Renata Świrgoń-Skok przypomina zaś historię odpowiedzialności za nadmierne zapisy (R. Świrgoń-Skok, *Ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy za nadmierne zapisy na tle historycznoprawnym*).

Trzy opracowania poświęcone zostały szczegółowym kwestiom odszkodowawczym: zadośćuczynieniu dla osoby najbliższej zmarłego (Konrad Osajda, *Zadośćuczynienia dla osoby najbliższej zmarłego – wątpliwości*

interpretacyjne już rozstrzygnięte i jeszcze do rozstrzygnięcia); interesom poszkodowanego niesłusznym skazaniem, tymczasowym aresztowaniem lub zatrzymaniem (Zbigniew Banaszczyk, *Model postępowania o odszkodowanie z tytułu niesłusznego skazania, tymczasowego aresztowania lub zatrzymania w kodeksie postępowania karnego a ochrona interesów poszkodowanego*) oraz szkodzi wyrządzonej uczestnikowi eksperymentu medycznego (Leszek Bosek, *Podstawy i zasady odpowiedzialności cywilnej za szkodę wyrządzoną uczestnikowi eksperymentu medycznego – de lege lata i de lege ferenda*).

Na płaszczyźnie części ogólnej prawa umów Joanna Kornas dowodzi ważkiej tezy, iż zasada lojalności – jako element treści zobowiązania kontraktowego, pozwalający na zrealizowanie celu społeczno-gospodarczego umowy i w zgodzie z dobrymi obyczajami – jest nie tylko koncepcją, ale przede wszystkim faktem orzeczniczym [J. Kornas, *Zasada i obowiązki lojalności kontraktowej jako standard wykonania zobowiązania (art. 354 Kodeksu cywilnego) w orzecznictwie Sądu Najwyższego*]. Wojciech Kocot, przyjmując założenie wyjściowe, że konieczność udzielenia konsumentowi szczególnej ochrony w umowach zawieranych bez fizycznej obecności stron, w szczególności w obrocie elektronicznym, jest następstwem niedozwolonych praktyk handlowych wywołanych deficytem informacji, sformułował katalog przedkontraktowych obowiązków informacyjnych wobec konsumenta przy umowach zawieranych przez internet (W.J. Kocot, *Przedkontraktowe obowiązki informacyjne przedsiębiorcy w umowach zawieranych z konsumentem przez internet*). Wejście w życie ustawy o prawach konsumentów zainspirowało również Monikę Jagielską do przybliżenia środków ochrony słabszego w umowach zawieranych na odległość [M. Jagielska, *Środki ochrony słabszej strony umowy w umowach zawieranych na odległość (uwagi na tle ustawy z 30 maja 2014 r. o prawach konsumentów)*]. Ich przegląd prowadzi Autorkę do końcowego postulatu zastąpienia pojęcia „konsument” wyrażeniem „strona słabsza” – dla rozciągnięcia owej wzmózonej ochrony także na ubezpieczających, najemców, pracowników, twórców, „małych” akcjonariuszy, „małych” przedsiębiorców, których wspólną cechą jest pozostawanie w słabszej pozycji względem drugiej strony umowy. Katarzyna Kopaczyńska-Pieczniak podejmuje nieunikniony w kontekście ochrony słabszych temat rękojmi konsumentckiej (K. Kopaczyńska-Pieczniak, *„Rękojmia konsumentcka” według znowelizowanych przepisów Kodeksu cywilnego*), dokonując szczegółowego porównania dawnych przepisów z nowymi. Dalej Katarzyna Górecka pisze o ochronie konsumenta usług bankowych (Katarzyna Górecka, *Ochrona konsumenta usług bankowych jako słabszej strony stosunku prawnego na przykładzie wybranych uprawnień*). Marcin Krajewski rozważa przykłady klauzul abuzywnych, których skutek działania może po jakimś czasie okazać się korzystny dla konsumenta. Konsekwentne przyjęcie założenia

o ich nieważności czy bezskuteczności prowadziłyby do wniosku, że konsument nie mógłby wywodzić z nich żadnych skutków prawnych. Z tych pozycji Autor broni rozwiązania odchodzącego od powszechnie przyjmowanych poglądów, a mianowicie przyjęcia sankcji bezskuteczności zawieszanej dla klauzul abuzywnych w stosunku do konsumenta (M. Krajewski, *Nowe spojrzenie na niektóre sankcje w prawie umów konsumenckich*). Dział klasycznej cywilistyki kończą prawnoporównacze uwagi Karoliny Pasko o ochronie dłużnika w razie wykonania prawa odstąpienia od umowy wzajemnej (K. Pasko, *Ochrona interesu dłużnika w kontekście prawa odstąpienia od umowy wzajemnej – uwagi prawnoporównawcze*) oraz postulowane przez Jacka Jastrzębskiego kwalifikowanie umowy jako gry lub zakładu nie według kryterium ryzyka generowanego dla kontrahentów, lecz realizowania bądź nierealizowania rzeczywistego celu gospodarczego, np. pokrycia określonych ryzyk związanych z działalnością gospodarczą (J. Jastrzębski, *Zarzut gry lub zakładu w prawie umów*). Dotyczyłoby to w szczególności wykazujących pewne podobieństwa do gry lub zakładu umów gwarancyjnych i uchylało ryzyko niezaskarżalności wynikających z nich roszczeń.

Nadużywanie pozycji dominującej przez hipermarketowych gigantów referują w oparciu o dorobek orzecznictwa Magdalena Bławat i Alicja Sieczych. Jako pole do rozważań posłużył im delikt nieuczciwej konkurencji polegający na pobieraniu innych niż marża handlowa opłat za przyjęcie towaru do sprzedaży [M. Bławat i A. Sieczych, *Opłaty półkowe, czyli jak judykatura chroni słabszego przedsiębiorcę (przegląd orzecznictwa)*]. Wątek przedsiębiorcy jako strony słabszej wobec innego przedsiębiorcy podjęła także Ewa Rott-Pietrzyk (E. Rott-Pietrzyk, *Ochrona przedsiębiorcy jako strony słabszej na przykładzie agenta handlowego*). Pozycję słabszych w prawie handlowym rozważa również Jarosław Turłukowski [J. Turłukowski *Ochrona praw akcjonariuszy mniejszościowych a prawa większościowych akcjonariuszy w prawie rosyjskim na tle prawa polskiego – wybrane zagadnienia (w świetle reformy kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej)*].

W rozważaniach nad treścią prawa autorskiego Jan Błęszyński wskazuje, iż poszczególne uprawnienia nie stanowią w stosunku do siebie zakresów całkowicie odrębnych: często eksponują różne aspekty tych samych interesów. Prawa osobiste i majątkowe przenikają się nawzajem, a obok nich daje się także wyobębnić prawa o charakterze mieszanym (J. Błęszyński, *Koncepcja treści polskiego prawa autorskiego*). Wojciech Machała kwestionuje ze swej strony skuteczność ochrony twórcy jako strony słabszej w prawie autorskim (W. Machała, *Ograniczenia swobody umów z art. 41 ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Realna ochrona twórcy czy jej iluzja?*). Dowodzi, że zbyt rygorystyczne unormowania próbuje się łączyć w drodze wykładni, co pociąga za sobą

niepewność sytuacji prawnej zarówno twórcy, jak i jego kontrahenta, a niektóre normy okazują się nawet przeciwnie skuteczne w zabezpieczeniu interesu twórcy.

W dziale poświęconym procedurze cywilnej Karol Weitz analizuje pod kątem ochrony słabszej strony postępowania rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (K. Weitz, *Nowe rozwiązania dotyczące ochrony słabszej strony stosunku prawnego w rozporządzeniu Bruksela Ia*). Aleksandra Klich zwraca uwagę na szansę, jaką niesie za sobą proces informatyzacji wymiaru sprawiedliwości w zakresie poszerzenia granic prawa do sądu (A. Klich, *Prawo dostępu do sądu – rozważania na tle informatyzacji postępowania cywilnego*). Podkreśla przy tym, iż proces ów nie stanowi ograniczenia, ale otwiera szerokie możliwości i wyznacza nowe standardy w prawie dostępu do sądu. Joanna Studzińska przekonuje następnie o konieczności udziału w postępowaniu cywilnym profesjonalnego pełnomocnika jako o instrumencie ochrony strony słabszej (J. Studzińska, *Prawo czy konieczność posiadania pełnomocnika profesjonalnego dla ochrony strony słabszej w postępowaniu cywilnym. Kilka uwag praktycznych*). Tadeusz Zembrzusi analizuje przepisy służące realizacji tzw. kierownictwa sędziowskiego oraz prawa do informacji i pouczeń co do czynności procesowych, które z założenia mają gwarantować równouprawnienie stron, rozumiane jako powinność jednakowego traktowania (T. Zembrzusi, *Pouczanie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia*). Uwagi swe kończy refleksją, iż w społeczeństwie obywatelskim powinien być zachowany balans między modelem sądu pozbawionego cech nadopiekuńczości a prawem strony procesu do uzyskania od sądu niezbędnych informacji. Andrzej Harla rozpatruje z punktu widzenia ochrony strony słabszej różne modele protokołowania cywilnych posiedzeń sądowych (A.G. Harla, *Normatywne modele protokołowania cywilnych posiedzeń sądowych – uwagi de lege lata i de lege ferenda*), krytykując wprowadzenie protokołu hybrydowego z nazbyt dominującą pozycją jego części elektronicznej i niesłusznym wyeliminowaniem zasady odczytywania złożonych zeznań w celu ich ewentualnego sprostowania lub uzupełnienia. Agnieszka Laskowska-Hulisz roztrząsa kognicję sądu spadku w sprawie wydania wykonawcy testamentu stosownego zaświadczenia (A. Laskowska-Hulisz, *Zakres kognicji sądu spadku w postępowaniu o wydanie zaświadczenia wykonawcy testamentu*) m.in. z punktu widzenia udziału i ochrony interesów spadkobierców.

Następne cztery opracowania procesowe odnoszą się do strony słabszej określonej kategorialnie. Kinga Flaga-Gieruszyńska podejmuje odwieczny temat dobra dziecka w postępowaniu w sprawach małżeńskich

(K. Flaga-Gieruszyńska, *Ochrona dobra dziecka w postępowaniu odrębnym w sprawach małżeńskich*). Ostatecznie dochodzi do wniosku, że decydujące znaczenie praktyczne (jak zwykle w sprawach rodzinnych) ma ludzki czynnik sędziowski: postawa sędziów w kluczowych kwestiach, zwłaszcza prawa dziecka do wysłuchania. Józef Jagieła zajął się prawami procesowymi osób ubezwłasnowolnionych, w szczególności zakresem możliwości samodzielnego dokonywania czynności procesowych [J. Jagieła, *Ochrona praw osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie i ubezwłasnowolnionej w sprawach o ubezwłasnowolnienie i o uchylenie albo zmianę ubezwłasnowolnienia (zagadnienia wybrane)*]. Andrzej Wach wskazał jako stronę słabszą zawodnika sportowego, zwłaszcza niebędącego zawodowcem (A. Wach, *Ochrona „słabszej strony” w postępowaniu w sprawach sportowych*) i sformułował wniosek, iż skuteczność ochrony słabszej strony w postępowaniu w sprawach sportowych zależy przede wszystkim od kształtu sportowego sądownictwa polubownego oraz sposobu ochrony w jego ramach praw zawodnika czy innego podmiotu ruchu sportowego. Mocnym akcentem tej części tomu jest omówienie przez Kazimierza Lubińskiego środków służących uwolnieniu się spod egzekucji sądowej skierowanej przez pomyłkę, z uwzględnieniem gwarancji procesowych zapobiegania takim wypadkom – w tym najnowszych zmian kodeksu postępowania cywilnego – jak również usuwania skutków takich naruszeń (K. Lubiński, *Środki prawne dla osoby posiadającej z dłużnikiem takie same cechy identyfikacyjne, przeciwko której omyłkowo skierowano egzekucję sądową*).

Do klasyki gatunku w prawie pracy należy ochrona pracownika (Ludwik Florek, *Ochrona pracowników jako słabszej strony stosunku pracy*), tutaj ujęta przekrojowo. Joanna May zmierza zaś do wyjaśnienia szczególnej kwestii: czy z punktu widzenia interesów pracownika, któremu została narzucona umowa prorogacyjna o właściwość miejscową sądu, zawarcie takiej umowy nie stanowi utrudnienia dla przyszłego dochodzenia roszczeń, a tym samym – ograniczenia dostępu do sądu (J. May, *Umowy prorogacyjne w sprawach z zakresu prawa pracy*).

Tom kończy tekst z pogranicza prawa medycznego i bioetyki, który stanowi porównanie wybranych rozwiązań prawnych nadających lekarzom w stosunkach z pacjentem swego rodzaju prymat decyzyjny, z odpowiednimi normami etyki lekarskiej (Maria Boratyńska, *Działanie przywilejów lekarskich na niekorzyść pacjenta: gdy etyka zawodowa rozmija się z prawem*).

Maria Boratyńska

ŻYCIORYS JUBILATA

Profesor Adam Zieliński urodził się dnia 28 czerwca 1931 r. w Pruszkowie.

Maturę uzyskał w 1950 r. w Liceum Ogólnokształcącym im. T. Zana w Pruszkowie. Studia prawnicze pierwszego stopnia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego ukończył w 1953 r., a drugiego stopnia – w 1959 r.

W 1968 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego obronił pracę doktorską pt. *Ochrona roszczeń pracowników w postępowaniu*.

W 1975 r. na podstawie pracy pt. *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich* uzyskał stopień doktora habilitowanego.

Tytuł naukowy profesora uzyskał w 1975 r.

Po ukończeniu studiów podjął pracę w sądownictwie, zajmując kolejno stanowisko asesora, sędziego sądu powiatowego oraz sędziego sądu wojewódzkiego i orzekając w sprawach cywilnych.

Od 1 stycznia 1961 r. został oddelegowany do pracy w Ministerstwie Sprawiedliwości, gdzie pełnił kolejno obowiązki starszego radcy, naczelnika i wicedyrektora, specjalizując się w problematyce cywilistycznej. W 1966 r. został Dyrektorem Departamentu Spraw Nieletnich, a w 1970 r. dyrektorem Departamentu Prawnego.

W latach 1982–1992 był sędzią i Prezesem Naczelnego Sądu Administracyjnego.

W latach 1994–1995 pełnił funkcję sekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości.

Następnie w latach 1996–2000 był Rzecznikiem Praw Obywatelskich, a w 1999 r. został wiceprezydentem European Ombudsman Institute.

Jest członkiem Komitetu Nauk Prawnych PAN oraz Rady Naukowej Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości. Wcześniej był członkiem zespołów redakcyjnych miesięcznika „Państwo i Prawo” oraz „The International Ombudsmen Yearbook”.

Pracę na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego Adam Zieliński rozpoczął 15 lutego 1977 r. na stanowisku docenta

kontraktowego. Od 1 października 1989 r. do dnia dzisiejszego jest zatrudniony na stanowisku profesora. Wypromował dwóch doktorów, a w stosunku do wielu młodszych kolegów spełniał znaczącą rolę *invisible tutor*. Jego uwagi były zawsze celne i wysoce inspirujące.

Profesor Adam Zieliński ma ogromny dorobek naukowy. Jest uznawany za wybitnego przedstawiciela nauki prawa. Jego istotną pozycję w naszej literaturze prawniczej dokumentuje wykaz ponad 150 publikacji zamieszczony w niniejszym tomie. Znaczenie tego dorobku wyraża się w jego istotnej wartości, której miarą jest znaczny wkład w rozwój nauki prawa i ustawodawstwa.

Dominującą cechą twórczości naukowej profesora Adama Zielińskiego jest charakter prezentowanych tez naukowych przyczyniających się do rozwoju prawa i doskonalenia praktyki sądowej.

Szeroka jest problematyka badawcza Profesora: obok prac poświęconych teorii i zagadnieniom ogólnym prawa cywilnego znajdują się opracowania z zakresu różnych dziedzin prawa cywilnego i rodzinnego, postępowania cywilnego oraz postępowania administracyjnego.

Gruntowana wiedza, znajomość praktyki sądowej sprawiają, że opracowania w każdej z tych dziedzin prezentują wysoki poziom i rzetelność merytoryczną.

Profesor włącza się także w nurt ważnych spraw życia publicznego. Świadczą o tym m.in. liczne wypowiedzi prasowe, wymienione również w wykazie publikacji.

Jest Profesor znakomitym mówcą. Zarówno wykłady akademickie, jak i wystąpienia podczas konferencji i innych spotkań oraz wydarzeń publicznych wyróżniają się precyzją argumentacji oraz najwyższej klasy formą.

Profesor Adam Zieliński w uznaniu swych zasług został dwukrotnie odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (w latach 1978 i 1984). Otrzymał także Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1970) oraz Złoty Krzyż Zasługi (1964).

Niniejsza księga, dar przyjaciół i kolegów, jest wyrazem szacunku i uznania dla osoby i dzieła Profesora.

Opracował: Jerzy Rajski

BIBLIOGRAFIA PRAC PROFESORA ADAMA ZIELIŃSKIEGO

Prawo administracyjne materialne i formalne

- J. Borkowski, J. Jendrośka, R. Orzechowski, A. Zieliński, *Kodeks postępowania administracyjnego*, red. J. Borkowski (komentarz do art. 190–216 k.p.a. i do przepisów ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym oraz o zmianie ustawy – Kodeks postępowania administracyjnego), wyd. I, Warszawa 1985; wyd. II, Warszawa 1989; aneks do wyd. II, Warszawa 1991
- Postępowanie przed Naczelnym Sądem Administracyjnym*, PiP 1980, z. 4, s. 33
- Reforma postępowania administracyjnego*, NP 1980, nr 5, s. 9
- Problematyka sądowej kontroli decyzji administracyjnych*, Seminarium kodeksu postępowania administracyjnego 1981, nr 4, s. 3
- U źródeł koncepcji ustrojowej Naczelnego Sądu Administracyjnego*, PiP 1983, z. 6, s. 5
- Podstawa prawna decyzji administracyjnej*, PiP 1984, z. 3, s. 26
- Zakres przedmiotowy kompetencji Naczelnego Sądu Administracyjnego*, NP 1984, nr 4, s. 3
- Charakter postępowania przed Naczelnym Sądem Administracyjnym*, ZNIBPS 1984, nr 21–22, s. 11
- Udział Naczelnego Sądu Administracyjnego w umacnianiu praworządności w stosunkach rolnych PRL*, Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego. Prace z zakresu administracji i zarządzania 1985, nr 8–9, s. 187
- Pięć lat działalności Naczelnego Sądu Administracyjnego*, NP 1985, nr 9, s. 3
- Les tendances actuelles d'évolution de la juridiction administrative en Pologne*, Journées de la Société de Legislation Comparée, Paris 1986, s. 73
- Rola przepisów kodeksu postępowania cywilnego w postępowaniu przed Naczelnym Sądem Administracyjnym*, ZNIBPS 1987, nr 25, s. 206
- Współdziałanie Naczelnego Sądu Administracyjnego z Trybunałem Konstytucyjnym*, PiP 1989, z. 5, s. 17

- Pojęcie strony w postępowaniu przed Naczelnym Sądem Administracyjnym (w:) *Proces i prawo. Księga pamiątkowa ku czci prof. J. Jodłowskiego*, Ossolineum 1989, s. 543
- Z perspektywy dziesięciolecia Naczelnego Sądu Administracyjnego, PiP 1990, z. 9, s. 3
- Die verwaltungsgerichtliche Ermessenprüfung in Polen: Mythos oder Wirklichkeit* (w:) *Verwaltungsgerichtsbarkeit – Umweltschutz – Kommunale Selbstverwaltung*, red. M. Siedentopf, Speyer 1991, s. 39
- Postępowanie przed NSA w świetle „prawa do sprawiedliwego procesu sądowego”, PiP 1992, z. 7, s. 15
- Les statut de juges administratifs* (w:) *Académie internationale de droit comparé. Rapports généraux XIIIe Congrès international Montreal 1990*, Cowansville 1992, s. 775

Prawo cywilne – zagadnienia ogólne, prawa rzeczowe

- Ochrona praw podmiotowych (w:) *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, wyd. I, Warszawa 2002; wyd. II, Warszawa 2008
- Funkcje prawa cywilnego*, ZNIBPS 1979, nr 12, s. 3
- Civil law* (w:) *General Principles of Law of the Polish People's Republic*, red. L. Kurowski, Warszawa 1984, s. 161–185
- Zagadnienia prawa własności w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego*, KPP 1993, z. 4, s. 411
- Zbycie nieruchomości budowlanej a skarga z art. 101 ustawy o samorządzie terytorialnym*, PiP 1994, z. 2, s. 12
- Podmiotowość prawna* (w:) *Ius et lex. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Kabata*, Olsztyn 2004, s. 421
- Aktualne problemy wykładni prawa cywilnego* (w:) *Teoria i praktyka wykładni prawa*, Warszawa 2005, s. 313
- Ochrona przed szkodami wyrządzonymi przez organy władzy publicznej wadliwą wykładnią prawa cywilnego* (w:) *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005, s. 1545
- Cywilnoprawne aspekty godzenia interesu indywidualnego z interesem publicznym* (w:) *Prawa stają się prawem. Status jednostki a tendencje rozwojowe prawa*, Warszawa 2006, s. 99
- Odpowiedzialność cywilna za szkodę wyrządzoną przewlekłością postępowania sądowego* (w:) *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, Warszawa 2007, s. 51
- Prawo cywilne i metoda cywilistyczna w systemie prawa* (w:) *Dziedziny prawa, dyscypliny i metody prawnicze*, red. T. Giaro, Warszawa 2013, s. 65

Prawo karne procesowe

- O projekcie ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji i przestępczości nieletnich, NP 1969, nr 5, s. 679
[wspólnie z K. Grześkowiakiem] *Sądownictwo dla nieletnich (w:) XXV lat Wymiaru Sprawiedliwości*, Warszawa 1969, s. 89
Postępowanie z nieletnimi po dniu 1 I 1970 r., NP 1970, nr 3, s. 319
Środki poprawcze de lege ferenda, NP 1970, nr 5, s. 643
Zapobieganie i zwalczanie pasożytnictwa społecznego, NP 1971, nr 5, s. 651

Prawo konstytucyjne i publiczne, ochrona praw obywatelskich

- Reforma struktury organizacyjnej sądownictwa*, NP 1975, nr 9, s. 1127
[wspólnie z W. Berutowiczem i W. Michalskim] *Rola prawników w procesie prawotwórczym (w:) Prawotwórstwo socjalistyczne*, red. A. Łopatka, A. Bałaban, Warszawa 1979, s. 429
L'influence de la Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen en Pologne (w:) Les Droits de l'Homme: Universalité et Renouveau 1789–1989, red. G. Braibant, G. Marcou, Paris 1990, s. 160
[wspólnie z A. Murzynowskim] *Ustrój wymiaru sprawiedliwości w przyszłej konstytucji*, PiP 1992, z. 9, s. 3
Sprzeczność aktu normatywnego niższego rzędu z ustawą w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego, PS 1993, nr 11–12, s. 46
The structure of organs of administration of justice in Poland, Polish Contemporary Law 1995, nr 1–4, s. 59
La stabilité du droit – Élément essentiel de l'Etat de droit (w:) L'Etat de droit et la sécurité juridique, Paryż–Warszawa 1996, s. 83
Pewność prawa (w:) Jakość prawa, Warszawa 1996, s. 43
Środki ochrony wolności i praw według nowej Konstytucji, PiP 1997, z. 11–12, s. 19
Rzecznik Praw Obywatelskich – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość (w:) Obywatel – jego wolności i prawa, Warszawa 1998, s. 7
Wystąpienie RPO przed Sejmem RP na posiedzeniu 28 VIII 1998, PiP 1998, z. 11, s. 3
Rzecznik Praw Obywatelskich a sądy (w:) Państwo prawa. Administracja. Sądownictwo, Warszawa 1999, s. 131
Instytucja sądu w państwie prawnym – model konstytucyjny (w:) Rozważania o prawie karnym, Poznań 1999, s. 333
Nietolerancja i ksenofobia z perspektywy urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich (w:) Nietolerancja – Rasizm – Ksenofobia, Ośrodek Informacji Rady

- Europy. Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego. Biuletyn 1999, nr 1, s. 53
- Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich prof. Adama Zielińskiego przed Sejmem RP, PiP 1999, z. 10, s. 3
- L'application des standards européens de protection des droits de l'Homme – expériences polonaises* (w:) *Contrôle de l'administration en France et en Pologne*, Warszawa 1999, s. 153
- Stosowanie technik operacyjno-dochodzeniowych a prawa człowieka (w:) *Przeciwdziałanie korupcji i zorganizowanej przestępczości*, Ośrodek Informacji Rady Europy. Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego. Biuletyn 1999, nr 3–4, s. 110
- Realizacja konstytucyjnej zasady równości kobiet i mężczyzn – Rola Rzecznika Praw Obywatelskich (w:) *Równość kobiet i mężczyzn w europejskich systemach emerytalnych*, Ośrodek Informacji Rady Europy. Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego. Biuletyn 2000, nr 2, s. 117
- Prawa człowieka – ideał i rzeczywistość*, Pal. 2000, nr 11–12
- Rzecznik Praw Obywatelskich (w:) *Dziesięciolecie Polski Niepodległej 1989–1999*, Warszawa 2001, s. 159
- Představitel po Právm Graždán Respubliki Polša* (w:) *Ombudsman w Uzbekistanie*, Taszkient 2001, s. 179
- Sądowe i pozasądowe środki ochrony praw obywatelskich (w:) *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, R. Preisner, Warszawa 2002, s. 711
- Rola Rzecznika Praw Obywatelskich w realizacji przepisów konstytucji (w:) *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – Prawo – Praktyka. Księga Pamiątkowa prof. Wojciecha Sokolewicza*, Warszawa 2002, s. 117
- Koncepcje urzędu ombudsmana w Polsce i w Argentynie (w:) *Europa Wschodnia – Ameryka Łacińska. Pozycja jednostki i system rządu*, Wrocław 2002, s. 411
- Międzynarodowi ombudsmeni na Bałkanach (w:) *Prawo pracy a wyzwania XXI wieku. Księga Pamiątkowa prof. Tadeusza Zielińskiego*, Warszawa 2002, s. 69
- [wspólnie z M.T. Zubikiem] *Przyszłość polskiego wymiaru sprawiedliwości* (w:) *Przyszłość polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2002, s. 13
- Wpływ Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka na przemiany prawno-ustrojowe w Polsce (w:) *Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka. Standard prawa i jego realizacja a przyszłe wyzwania*, Poznań 2002, s. 15
- Pojmowanie godności ludzkiej w świetle praw ekonomicznych i socjalnych (w:) *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne*, Warszawa 2003, s. 47–57
- Prawo do sądu a struktura sądownictwa*, PiP 2003, z. 4, s. 20

- Changes in Court Decision-Making in Poland after 1989* (w:) *System of Justice in Transition. Central European Experiences since 1989*, Hampshire 2003, s. 109
- Ratifikacja Międzynarodowego Pakta o Gwarantowaniu i Politycznych Prawach i Pierwotnego Fakultatywnego Protokołu. Polskiej opyt* (w:) *UN International Covenants: system, methodology and practice of human rights protection in the Republic of Kazakhstan*, Astana 2003, s. 1
- Sędzia a standardy ochrony praw człowieka* (w:) *Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Jasudowicza*, Toruń 2004, s. 519
- Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, PiP 2005, z. 11, s. 3
- Wkład Naczelnego Sądu Administracyjnego w kształtowanie zasady bezpośredniego stosowania Konstytucji przez sądy* (w:) *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, Warszawa 2005, s. 461
- Prawo do sądu i organizacja władzy sądowniczej* (w:) *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2006, s. 483
- Wpływ praw człowieka na kodeks cywilny* (w:) *Czterdzieści lat kodeksu cywilnego*, red. R. Sawczuk, Kraków 2006, s. 35
- Rzecznik Praw Obywatelskich – refleksje na temat III kadencji. Księga jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich. Księga XX-lecia Rzecznika Praw Obywatelskich w Polsce*, t. IX, red. M.T. Zubik, Warszawa 2008, s. 53
- Instytucja Rzecznika Praw Dziecka w świetle Konstytucji* (w:) *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, Warszawa 2008, s. 617
- Wokół reformy polskiego sądownictwa*, PiP 2009, z. 2, s. 3
- Efektywność sądowej ochrony wolności i praw jednostki w Polsce* (w:) *Księga Jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego*, red. M. Modrzejewska, Warszawa 2010, s. 1389
- Uczestnictwo Rzecznika Praw Obywatelskich w postępowaniu cywilnym* (w:) *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 811
- Budzące wątpliwości przepisy Konstytucji o ochronie sądowej i ich interpretacja* (w:) *Proces cywilny. Nauka–Kodyfikacja–Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 57
- Rzecznikowski sposób patrzenia na prawo* (w:) *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. I, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, s. 455
- Zakaz zamykania drogi sądowej (art. 77 ust. 2 Konstytucji) a postępowanie cywilne*, PPC 2012, nr 3, s. 377

Skarga indywidualna do międzynarodowego organu konwencyjnego na naruszenie praw człowieka (w:) Oblicza prawa cywilnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Błeszyńskiemu, red. K. Szczepanowska-Kozłowska, Warszawa 2013, s. 662

Prawo postępowania cywilnego

Zmiana przepisów postępowania w sprawach cywilnych, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1962, nr 4, s. 39

Nakładanie grzywien przez komorników sądowych, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1962, nr 9–10, s. 38

Zestawienie ważniejszych zmian wprowadzonych przez nowy KPC, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1965, nr 1, s. 1

Sądowa egzekucja świadczeń pieniężnych od rolników, NP 1966, nr 11, s. 1390

Ochrona roszczeń pracowników w sądowym postępowaniu cywilnym, Warszawa 1969

Stosowanie przepisów KPC przed sądami pracy i ubezpieczeń społecznych, NP 1976, nr 6, s. 870

Uprzywilejowanie niektórych rodzajów roszczeń w postępowaniu cywilnym (w:) Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Z. Resicha, Warszawa 1985, s. 307

T. Ereciński, M. Jędrzejewska, J. Jodłowski, J. Krajewski, Z. Krzemiński, K. Piasecki, J. Pietrzykowski, E. Wengerek, A. Zieliński, Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989 r. (t. II: komentarz do art. 459–477; t. III: komentarz do art. 561–565 i 568–605)

Projekt konwencji o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, Radca Prawny 1994, nr 2, s. 3

Kształtowanie się prawa do rzetelnego procesu sądowego w sprawach cywilnych w polskim systemie prawnym (w:) Pro bono Reipublicae. Księga Jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka, Warszawa 2009, s. 151

Prawo pracy

J. Rusek, A. Zieliński, Ustawa o okręgowych sądach pracy i ubezpieczeń społecznych. Komentarz, Warszawa 1977 [komentarz do art. 32–98]

Egzekucja sądowa z uposażenia osób wojskowych, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1960, nr 7, s. 29

Postępowanie sądowe w sprawach o roszczenia pracowników w świetle zasady rozporządzalności, Pal. 1967, nr 5, s. 39

Prawo rodzinne

- O nowym kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, Warszawa 1965
Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich, Warszawa 1975
Postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi (w:) *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. II, red. Z. Resich, Ossolineum 1987
Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1964, nr 2, s. 1
Niektóre zagadnienia związane ze stosowaniem nowego KRO, Biuletyn Sądownictwa dla Nieletnich 1965, nr IV–VI, s. 9
Wybrane zagadnienia z zakresu KRO, Biuletyn Generalnej Prokuratury 1966, nr 7–8, s. 12
O sądzie opiekuńczym, NP 1968, nr 7–8, s. 1108
Z rozważań nad prawnymi kryteriami określenia młodzieży, NP 1973, nr 3, s. 307
Les tribunaux de la famille en Pologne, Journées de la Société de Legislation Comparée 1979, s. 375
Opieka nad małoletnim po noweli do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, NP 1979, nr 11, s. 3
Nowa konwencja haska w sprawie przysposobienia międzynarodowego, PiP 1993, z. 9, s. 3
Przysposobienie międzynarodowe (w:) *Księga pamiątkowa prof. T. Dybowskiego*, *Studia Iuridica* 1993, nr XXI, s. 225

Miscellanea

- [wspólnie z Z. Knyplem] *La crisi dell'impresa: ricerca per una tutela degli interessi della collettività*, Perugia 1971
Międzynarodowy obrót prawny w sprawach cywilnych i karnych, NP 1979, nr 12, s. 18
Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego, PiP 1982, z. 11, s. 61
Obrót prawny z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych. Umowy międzynarodowe PRL, Warszawa 1983 [zbiór przepisów z omówieniem]
Grenzüberschreitender Umweltschutz (w:) *Dokumentation zum 9. Deutschen Verwaltungsrichtertag* 1989, Stuttgart–München–Hannover 1989, s. 270
100-lecie Konferencji Haskiej Międzynarodowego Prawa Prywatnego, PS 1994, nr 1, s. 60
Wielkość prawa budujemy wszyscy. Felietony i wywiady 1996–2000, Warszawa 2000

- Polskie środowisko prawnicze u progu XXI wieku (w:) XX Lat Samorządu Radców Prawnych 1982–2001. Księga pamiątkowa*, red. J. Żuławski, Warszawa 2002, s. 79
- Procesy standaryzacji prawa – konieczność czy wyzwanie? (w:) Prawo a polityka*, red. M.T. Zubik, Warszawa 2007, s. 117
- Prawo a globalizacja (w:) Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Smoczyńskiego*, Toruń 2008, s. 901

Glosy

- Glosa do orzeczenia SW dla m.st., Warszawy z 16 IX 1965 r. II CZ 107/65*, PiP 1966, z. 11, s. 1390
- Glosa do postanowienia NSA z 27 I 1983 r. SAO/Kr 392/82*, OSPiKA 1984, z. 2, poz. 23
- Glosa do wyroku SN z 28 XI 1990 r. III ARN 28/90*, PS 1992, nr 3, s. 85
- Glosa do uchwały SN z 26 VI 1991 r. I PZP 9/91*, PiP 1992, z. 6, s. 112
- Glosa do uchwały SN z 16 II 1993 r. III CZP 68/92*, OSP 1994, z. 2, s. 70
- Glosa do wyroku SN z dnia 26 września 2000 r. III CKN 1089/00*, OSP 2001, z. 4, poz. 65
- Glosa do wyroku TK z dnia 15 grudnia 1999 r. P. 6/99*, PS 2001, nr 2(43), s. 78
- Glosa do wyroku NSA z dnia 29 czerwca 2001 r. I S.A. 220/00 i I SA 221/00*. OSA 2002, z. 1, poz. 12
- Glosa do postanowienia NSA z dnia 14 grudnia 2001 r. V S.A. 1991/01*, PiP 2002, z. 3, s. 111
- Glosa do wyroku NSA z 14.XII.2001 r. II S.A./Lu 71/00*, OSP 2002, z. 4, poz. 51
- Glosa do postanowienia SN z dnia 18 stycznia 2002 r. III RN 199/00*, PiP 2002, z. 6, s. 99
- Glosa do wyroku NSA z dnia 26 października 2001 r. II S.A./Kr 786/01*, OSP 2002, z. 9, poz. 119
- Glosa do wyroku TK z dnia 22 października 2002 r. SK 39/01*, PiP 2003, z. 5, s. 125
- Glosa do wyroku NSA z dnia 12 grudnia 2005 r. II OPS 4/05*, PiP 2006, z. 8, s. 122

Recenzje, polemiki, sprawozdania

- Konferencja ministrów sprawiedliwości krajów socjalistycznych*, NP 1972, nr 12, s. 1763
- Recenzja pracy H. Rota: Problemy kodyfikacyjne prawa PRL*, PiP 1979, z. 3, s. 141

- Recenzja pracy: J.-F. Lachaume, *Les Grandes Décisions de la Jurisprudence. Droit Administratif*, NP 1984, nr 5, s. 121
- O „rażącym” naruszeniu prawa w rozumieniu art. 156 KPA (polemika), PiP 1986, z. 2, s. 104
- [wspólnie z W. Czachórskim] *XIII Międzynarodowy Kongres Prawa Porównawczego (Montreal, 19–24 VIII 1990)*, PiP 1991, z. 1, s. 99
- Recenzja pracy: *Wege zu einem europäischen Zivilprozessrecht, Tübinger Symposium zum 80. Geburtstag von Fritz Baur*, PiP 1993, z. 2, s. 94
- Recenzja pracy A. Michalskiej: *Komitet Praw Człowieka. Kompetencje–funkcjonowanie–orzecznictwo*, PiP 1995, z. 7, s. 80
- W sprawie polemiki prof. Tadeusza Zielińskiego na temat państwa prawnego, PiP 1996, z. 11, s. 81
- Recenzja pracy J. Broła: *Depozyty sądowe. Praktyka sądowa. Wnioski de lege ferenda*, PiP 2004, z. 4, s. 106

*Niektóre inne publikacje (krótsze wypowiedzi,
felietony, wywiady)*

- Projekt kodeksu rodzinnego w ČSRS*, Prawo i Życie z 4 VIII 1963 r.
- Przepisy wykonawcze do kodeksu cywilnego*, Prawo i Życie z 6 VI 1965 r.
- Sądownictwo dla nieletnich*, Gazeta Sądowa i Penitencjarna z 15 III 1968 r.
- Odpowiedzialność nieletnich i młodocianych*, Gazeta Sądowa i Penitencjarna z 15 VIII 1968 r.
- Pierworodny*, Kobieta i Życie z 2 III 1969 r.
- Zakład zamknięty – środek ostateczny*, Gazeta Sądowa i Penitencjarna z 15 IV 1969 r.
- Sądownictwo dla nieletnich w Polsce Ludowej*, Gazeta Sądowa i Penitencjarna z 15 VII 1969 r.
- Wszystko o Funduszu Alimentacyjnym*, Trybuna Ludu z 29 VI 1974 r.
- Pakty praw człowieka*, Gazeta Prawnicza z 16 IV 1977 r.
- La creation de bon droit*, La Pologne Contemporaine 1977, nr 17
- Na początek: rejestr*, Prawo i Życie z 25 IX 1977 r.
- W interesie obywatela i społeczeństwa*, Trybuna Ludu z 9 XI 1979 r.
- Na forum Komitetu Praw Człowieka*, Gazeta Prawnicza z 16 XII 1979 r.
- Polska – Związek Radziecki. Wzajemna pomoc prawna, Przyjaźń* z 13 VI 1980 r.
- Realizacja porozumień gdańskich. Nad ustawą o cenzurze*, Trybuna Ludu z 19 XI 1980 r.
- Gwarancje dla wszystkich*, Gazeta Robotnicza z 11 XI 1981 r.
- Bez wielkich haseł*, Życie Warszawy z 6 IX 1982 r.
- Kontrola legalności decyzji*, Życie Warszawy z 3 III 1983 r.
- Sąd społecznej potrzeby*, Gazeta Prawnicza z 16 IV 1983 r.

- Szkola prawa, Prawo i Życie* z 25 VI 1983 r.
NSA na straży praworządności, Kurier Polski z 2–4 IX 1983 r.
Treść czy forma?, Perspektywy z 14 X 1983 r.
Racjonalnie do prawa, Prawo i Życie z 7 I 1984 r.
Dodatkowe gwarancje, Fundamenty z 23 II 1984 r.
Nie jesteśmy dekoracją, Odrodzenie z 6 III 1984 r.
Przeprowadzić wybory zgodnie z prawem, Rzeczpospolita z 29 III 1984 r.
Czuwamy nad zgodnością prac wyborczych z ordynacją, Dziennik Bałtycki
 z 19 IV 1984 r.
Czujemy ciężar odpowiedzialności, Nowa Wieś z 29 IV 1984 r.
Zgodnie z ordynacją wyborczą, Rada Narodowa, Gospodarka, Administracja
 1984, nr 9
Technika głosowania, Rzeczpospolita z 13 VI 1984 r.
Rzeczywistość wyborcza, Tak i Nie z 15 VI 1984 r.
Z korzyścią dla obywatela, Dziennik Ludowy z 22 VI 1984 r.
Urząd wobec obywatela. Praworządnie i sprawiedliwie, Trybuna Ludu
 z 22/23 IX 1984 r.
Więcej prawa dla administracji, Życie Warszawy z 25 IX 1984 r.
Jedna miara prawa, Gazeta Prawnicza z 1 XII 1984 r.
Zaskarżyć administrację przed sądem, Zielony Sztandar z 14 III 1985 r.
Nade wszystko liczyć się z wyborcą, Fundamenty z 29 VIII 1985 r.
Ochrona obywatelskich praw i obowiązków, Rzeczpospolita
 z 31 VIII/1 IX 1985 r.
Nie tylko czekamy, Prawo i Życie z 7 IX 1985 r.
Ten sąd istnieje!, Express Wieczorny z 3 IV 1986 r.
Wprowadzamy reguły uczciwej gry, Dziennik Zachodni z 10 IV 1986 r.
Salmonella resortiensis i inne, Prawo i Życie z 20 VI 1987 r.
Polska szansa, Stolica z 9 VIII 1987 r.
Sprawy wielkie realizują ludzie, Rzeczpospolita z 22 X 1987 r.
Racje obywatelskie, Życie Warszawy z 9 XI 1987 r.
Wspólny mianownik: prawa człowieka, Kurier Polski z 24 XI 1987 r.
Jakie prawo w dobie przemian, Rzeczpospolita z 28/29 XI 1987 r.
Co się zdarzy, Przegląd Tygodniowy z 10 I 1988 r.
O Naczelnym Sądzie Administracyjnym (po chińsku), Żenmin Żypao
 z 28 I 1988 r.
Egzamin z praworządności, Życie Warszawy z 22 IV 1988 r.
Zimny wychów reformatorów, Prawo i Życie z 17 XII 1988 r.
*Wypowiedź na 75-tym niemieckim Juristentagu (w:) Verhandlungen des sieben-
 undfünfzigsten Deutschen Juristentages Mainz 1988, Band II, München*
 1988, s. O 26.
Prawo i prawnicy – reformatorzy, Gazeta Prawnicza z 16 I 1989 r.
Jak to będzie „naprawdę” w roku 1989?, Prawo i Życie z 21 I 1989 r.

- Nadzieja i okazja*, Prawo i Życie z 18 II 1989 r.
- Regulować prawem tylko to, co niezbędne*, Rzeczpospolita z 29 V 1989 r.
- Stróżowanie praworządności*, Życie Warszawy z 31 V 1989 r.
- Ochrona praw człowieka. „Czy można lepiej?”*, Słowo Ludu z 2 VI 1989 r.
- Mniej prawa, za to mądrzejszego*, Prawo i Życie z 3 VI 1989 r.
- Rola prawa w kształtowaniu Polski rządnej*, Trybuna Ludu z 15/15 VII 1989 r.
- Musimy podnosić poprzeczkę wymagań*, Prawo i Życie z 23 IX 1989 r.
- Spróbuję być trochę staroświecki*, Prawo i Życie z 28 IV 1990 r.
- Zanim pójdziemy do sądu*, Gazeta Samorządowa z 2 XII 1990 r.
- Na rozżarzonych węglach*, Rzeczpospolita z 16 IV 1992 r.
- Nasz drogi wymiar*, Gazeta Bankowa z 16 IV 1994 r.
- Pogoda dla prawników*, Prawo i Życie z 9 III 1996 r.
- Reagirame koga ke dobijeme signal (Reagujemy kiedy otrzymamy informację)*,
Nova Makedonija z 1 XII 1998 r.
- Buwaje, szczo włada niedolubluje nas... (Bywa, że władza nas nie lubi...)*, Nasze
Słowo z 8 VIII 1999 r.
- Pierwszą instancją sądownictwa administracyjnego powinno się tworzyć na bazie
kolegów*, Casus 1999, nr 11, s. 3
- Sekty u bram*, Gazeta Krakowska z 7 I 2000 r.
- Prawa pacjentów to fikcja*, Życie Warszawy z 12–13 II 2000 r.
- Nie mam poczucia tryumfu*, Życie z 8/9 IV 2000 r.
- Władzę trzeba kontrolować*, Obserwator Zachodniopomorski z 28 IV –
11 V 2000 r.
- „Cywilizowaliśmy” prawo administracyjne (w:) XX lat Naczelnego Sądu Admi-
nistracyjnego*, Warszawa 2000, s. 111
- To już 10 lat! (w:) Edukacja i Konstytucjonalizm*, Lublin 2000, s. 103
- Wypowiedź na konferencji zorganizowanej przez Senat RP w dniach 20–21 paź-
dziernika 2000 r. (w:) Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy*,
Warszawa 2001, s. 152
- Wypowiedź na konferencji na Zamku Królewskim w Warszawie 17 października
2002 r. (w:) Pięć lat konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002,
s. 115
- Wypowiedź na konferencji na temat „Funkcje nauk społecznych i humanistycz-
nych w studiach prawniczych” (w:) Humanizacja zawodów prawniczych
a nauczanie akademickie*, Warszawa 2002, s. 159
- Wypowiedź na konferencji na temat „Nadużycia prawa” (w:) Nadużycie prawa*,
Warszawa 2003, s. 175
- Wypowiedź na spotkaniu posłów lewicy Sejmu X kadencji w 15. rocznicę czerw-
cowych wyborów parlamentarnych (w:) Piętnaście lat demokracji w Polsce*.
Warszawa 2004, s. 30
- Czy polski sędzia to sędzia europejski?*, Prawo Europejskie w Praktyce 2010,
nr 5, s. 3

Sędzia nie może się chować za głupim prawem, Kwartalnik Krajowej Rady Sądownictwa 2011, nr 3, s. 16

W razie wątpliwości – na rzecz obywatela, Lexus 2011, nr 1(25), s. 28

Refleksje na temat zmian Kodeksu postępowania karnego (w:) Prawo do obrony w postępowaniu penalnym. Wybrane aspekty, Warszawa 2014, s. 37

Opracował: Wojciech Kocot

ROZWAŻANIA OGÓLNOSYSTEMOWE

KILKA UWAG O ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA PRAWO

Sławomira Wronkowska

Adama Zielińskiego zbiór felietonów i wywiadów z lat 1996–2000, a więc okresu, kiedy pełnił jedną z wielu swoich ról społecznych – funkcję Rzecznika Praw Obywatelskich, nosi tytuł *Wielkość prawa budujemy wszyscy*¹. Ów tytuł-hasło poddaje się wielu interpretacjom: filozoficzno-prawnej, teoretycznoprawnej, instytucjonalnej (konstytucyjnej), obywatelskiej.

Z filozoficzno-prawnej perspektywy je ujmując, zdaje się zakładać taką oto z pozoru nader oczywistą koncepcję prawa, według której jest ono dziełem ludzkich starań, daje się przez ludzi kształtować. Nie trzeba przy tym rozstrzygać, czy tworząc je, wychodzi się z przekonań prawnonaturalistycznych, czy też nie przyjmuje się założeń jusnaturalizmu. W każdej bowiem wizji prawa jest ono dziełem człowieka; tej zakładającej, że obok prawa stanowionego istnieje jakiś porządek praw natury oraz tej zakładającej, że prawo stanowione przez człowieka to jedyne istniejące prawo. W jednej człowiek jest kreatorem jego treści i formy, w drugiej – odpoznającym wskazania prawa natury i dającym temu wyraz w normach przez siebie stanowionych. W każdej z tych wizji człowiek jest za swoje starania oraz ich rezultaty odpowiedzialny. Nawet bowiem w woluntarystycznych koncepcjach prawa, zakładających, że jego treść może być kształtowana nieskrępowanym aktem woli prawodawcy, jeśli przyjrzeć się im bliżej, a nie ich skrajnym konsekwencjom, znaleźć można elementarne wymagania dotyczące treści lub formy prawa, co najmniej wymagania efektywności i niesprzeczności stanowionych norm oraz tego, by dały się realizować i egzekwować. Nie znaczy to oczywiście, że każde staranie może doprowadzić do „wielkości” prawa. Niewątpliwie jest wszakże, że bez starań dobrego prawa osiągnąć się nie da, a także że jego wadliwość, miałość czy wręcz niegodziwość jest następstwem działań lub zaniechań człowieka. Warto w tym miejscu przytoczyć stanowisko Hansa Kelsena, a więc tego, którego w myśli

¹ A. Zieliński, *Wielkość prawa budujemy wszyscy. Felietony i wywiady 1996–2000*, Warszawa 2000.

prawniczej uważa się za klasycznego przedstawiciela tezy głoszącej, iż treść prawa może być dowolna. Otóż podczas jednego z powojennych wykładów Kelsena w Europie słuchający go student zapytał, czy nie uważa, że reprezentowana przez niego teoria prawa może doprowadzić do kolejnej dyktatury, takiej, jaka miała miejsce w niedawnej przeszłości. Odpowiedź Hansa Kelsena brzmiała: „To, czy znowu pojawi się taka dyktatura, nie zależy od żadnej koncepcji teoretycznoprawnej, od tego, czy jest ona pozytywistyczna, czy nie. Zależy tylko od tego, czy ludzie, tym razem z Pana pokolenia, na czas powiedzą «stop»”². Aby jednak mieć zdolność powiedzenia „stop”, trzeba, by na gruncie określonych koncepcji teoretyczno – czy filozoficznoprawnych nie wytworzyła się praktyka społeczna utrwalana ideologią zakładającą i usprawiedliwiającą woluntarystyczny model tworzenia prawa oraz sugerującą stosującym je podmiotom bezwzględne wobec tego prawa posłuszeństwo. Taka praktyka i ideologia ukształtowały się na gruncie założeń pozytywizmu prawniczego jako określonej filozofii prawa i sprzyjały wytworzeniu się i utrwaleniu bezkrytycznych wobec niego postaw.

Z kolei w normatywnych koncepcjach prawa natury, w których jest ono nie tylko wzorcem dla prawa stanowionego, lecz pełni w stosunku do prawa tworzonego przez władzę społeczną funkcję walidacyjną, niezbędna jest zdolność odczytania nakazów prawa naturalnego oraz – co konieczne wobec jego jedynie ogólnych wskazań – uzupełnienie ich normami stanowionymi przez człowieka, a to także oznacza ludzki wysiłek.

Z perspektywy teorii prawa, niedającej się skądinąd oddzielić od perspektywy filozoficznoprawnej, „budowanie prawa” (i jego wielkości) nasuwa przede wszystkim pytanie, z jakich elementów złożony jest twór, który określamy jako prawo, oraz czy jego tworzenie jest prostym kreowaniem owych elementów przez prawodawcę. Odpowiadając na nie, można odwołać się do utrwalonego w polskim prawoznawstwie rozróżnienia normy prawnej i przepisu prawnego. Biorąc je pod uwagę, stanowczo trzeba zaprzeczyć utożsamianiu prawa z aktami normatywnymi (zbiorami przepisów prawnych) jako wytworami aktów stanowienia³. Ich zbiór to bowiem „surowy” materiał poddawany dopiero procesowi interpretacji. Elementami prawa byłyby natomiast normy postępowania odtworzone z przepisów ustanowionych przez prawodawcę przy zastosowaniu przyjętych w danej kulturze dyrektyw interpretacyjnych. Współczesna teoria prawa odrzuca więc naiwne przekonanie, że

² Podaję za L. Philips, *Endliche Rechtsbegriffe mit unendlichen Grenzen. Rechtslogische Aufsätze*, Bern 2012, s. 102.

³ Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, rozdział 5.

prawodawca tworzy dzieło kompletne i precyzyjne, zawierające gotowe, niebudzące wątpliwości rozwiązania dla stosującego prawo. Dodać trzeba, że mimo iż tworzenie prawa jawi się jako stanowienie kolejnych aktów normatywnych (także dokonywanie aktów nowelizujących i derogujących), a następnie odtwarzanie z nich kolejnych norm postępowania, to jednak „uzyskiwanie” owych poszczególnych elementów jest dokonywane w perspektywie takiego włączenia ich do całości (zbioru) lub takiego ich z owego zbioru wyeliminowania, aby nie naruszać jego spójności. Inaczej mówiąc, dokonywane jest z punktu widzenia systemu, tego, by nie występowały w nim niezgodności formalne i rażące niezgodności prakseologiczne oraz by składające się nań normy były możliwie silnie treściowo zharmonizowane (spojone wiedzą, na gruncie której są tworzone i systemem wartości, jaki mają realizować).

Twórcą prawa rozumianego jako system norm połączonych rozmaitymi relacjami jest więc nie tylko prawodawca. Poza stanowiącym akty normatywne na to, czym jest prawo, wpływają także podmioty dokonujące egzegezy tekstów prawnych, a instrumentarium, z którego korzystają, jest wspólnym wytworem judykatury, doktryny prawniczej, a także samego prawodawcy. Bywa bowiem, że prawodawca formułuje w tekstach prawnych reguły ich interpretowania oraz – co częstsze – że reaguje na ukształtowany w praktyce sposób interpretowania prawa przez stosowne akty nowelizujące, które wykluczają interpretację niepożądaną z punktu widzenia prawodawcy. I dzieje się tak niezależnie od tego, czy kolejne ideologie głoszą hasło, że „każdy sędzia nie jest czym innym, tylko machiną, słowa prawa gadającą [i] ... nie powinien inaczej brać prawa, tylko podług słowa”⁴, że sędzia „jest jedynie ustami ustawy”, czy ustawodawca wprost zakazuje dokonywania aktów interpretacji stanowionych przez siebie przepisów, owych „sztuczek interpretacyjnych”, bo interpretacja „zdusza głos ustawodawcy”. Oczywiście jest przy tym, że zależnie od rozpowszechnionej ideologii aktywność egzegetów tekstów prawnych bywa różna, mniej lub bardziej intensywna, po rozważaniu współcześnie z ożywieniem tzw. aktywizm sędziowski.

Dokonując instytucjonalnej interpretacji rozważanego hasła, dostrzega się, że o prawie decyduje sposób ukształtowania ustroju jego tworzenia oraz ustroju jego szeroko rozumianego stosowania. Słowo „ustrój” określa tu zespół instytucji, którym powierza się rozmaite role: stanowienia aktów normatywnych, ich interpretowania, rozstrzygania konkretnych przypadków na podstawie obowiązujących norm, egzekwowania wydawanych rozstrzygnięć. Jako swoistą instytucję

⁴ S. Staszic, *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*, oprac. C. Czarnkowski, Wrocław 2005, s. 82.

